

PRAVICE IN SVOBOŠČINE V PREDLOGU USTAVE

Pravice in svoboščine državljanov so standardna vsebina vsake ustave. Ustava je neposredna garancija za njihovo uresničevanje, toliko bolj, ker so to ustavne kategorije, ki so priborjene - so rezultat družbenih sporov in spopadov.

Ravno zagotavljanje svoboščin in pravic državljanov je v preteklosti predstavljalo ratio sprejemanja ustav. V začetku so bile pravice državljanov določene s posamičnimi dokumenti (npr. Magna Charta Libertatum, Zakon Habeas Corpus, Bill of Rights), za katere se je monarh obvezal, da jih bo spoštoval, z nastankom popolnih ustav pa so postale te pravice njihov sestavni del. Prve, še nepopolne ustave, so v glavnem urejale le vprašanja svoboščin in pravic človeka, v ustavah sodobnih držav pa običajno obstaja posebno poglavje o svoboščinah, pravicah in dolžnostih državljanov, pri čemer so drugi deli ustave, zlasti del o delovanju državnih organov, usklajeni s tem delom. Ustavne določbe o državni organizaciji so garancija za uresničevanje človekovih pravic in svoboščin. Ta garancija je potrebna predvsem zato, ker je "bistvo boja za človekove pravice v prizadevanjih po utesnitvi oblasti in določitvi mej, ki jih le-ta ne sme prestopiti." (Perenič; 1988:20) Posameznik se namreč svojim pravicam in svobodi nikoli ne želi odpovedati, neprestano pa obstaja nevarnost, da se mu jih odvzame. Rousseau je celo zapisal, da "odreči se svoji svobodi pomeni isto kot odreči se lastnostim človeka, svoji človečnosti in celo svojim dolžnostim. Ni ga nadomestila, zaradi katerega bi se nekdo vsemu temu odrekel. Takšno odrekanje je nezdružljivo s človekovo naravo in moralnejše je odvzeti vsako moralnost svojim dejanjem, kot odvzeti svobodo svoji volji." (Rousseau, 1978: 98)

„Biti svoboden“ ima tri različne pomene, in sicer da:

a) „smem“ - svoboda v tem primeru pomeni, da je nekaj dovoljeno,

b) „lahko“ - svoboda v tem primeru pomeni, da imam zmožnost ali sposobnost biti svoboden in

c) „imam moč“ - svoboda v tem primeru pomeni, da morajo zanje biti izpolnjeni določeni pogoji (npr. materialni ali katerikoli drugi).

Razlika med „smem“ in „lahko“ odgovarja razlikovanju med zunanjo in notranjo sfero svobode oziroma razlikovanju med pozitivnim in negativnim konceptom svobode. Ko govorimo o negativnem konceptu svobode, mislimo predvsem na „odsotnost zunanjih ovir za individualno dejavnost, kar se predvsem izraža kot pravica človeka, da ureja svoje življenje brez vpletanja oblasti“. (Čavoški, 1981:89) Ali še bolj natančno: „S stanjem svobode razumemo stanje zaščite, ki dovoljuje vladanim, da se učinkovito uprejo zlorabam oblasti vladajočih.“ (Sartori, 303) Pozitiven koncept svobode oziroma notranja sfera svobode implicira posameznikove psihološke in druge lastnosti, ki določajo njegovo sposobnost svobodnega delovanja. Za posameznika je demokratičen zgolj tisti sistem, ki mu omogoča, da svobodno izraža svojo individualnost na vseh področjih družbenega delovanja (političnem, ekonomskem, kulturnem,...).

Vendar pa nobena družba ne more posamezniku zagotoviti popolne svobode, kajti vsak posameznik je odgovoren za tisto svoje obnašanje, ki zadeva tudi ostale člane družbe. V zadevah, ki zadevajo samo njega, je posameznik „neomejen gospodar nad samim seboj, nad svojim telesom in dušo.“ (J.S. Mill, 1988: 118) Edini razlog, zaradi katerega se lahko posameznikova svoboda omeji, je, da se mu prepreči, da bi storil krivico drugim. Omejevanje svoboščin in pravic z utemeljitvijo, da je to v posameznikovo lastno dobro, fizično ali moralno, ni dovolj dobro opravičilo. „Posameznik ne more biti pravično prisiljen, da nekaj

stori ali da se nečesa vzdrži, ker bi to bilo za njega boljše, ker bi ga naredilo srečnejšega ali ker bi bilo po mnenju ostalih modro ali celo pravilno tako delovati." (J.S. Mill, 1988: 118)

Ta ugotovitev prav gotovo postavlja pod vprašaj moralne temelje demokracije kot sistema, v katerem se "delovanje določenih pripadnikov organizirane skupine (delovanje predstavnikov) pripisuje tudi ostalim pripadnikom, oziroma, da ostali pripadniki sprejemajo to delovanje kot "legitimno" in **obvezujoče** in v skladu s tem ravnajo." (Weber, 1985: 171) V demokraciji, kot sama beseda pove, lahko vse odločitve državne oblasti postavimo na skupen imenovalec - ljudstvo (demos). Drugi člen predloga ustave Republike Slovenije tako pravi, da ima v "Republiki Sloveniji oblast ljudstvo; izvaja jo neposredno na volitvah in po načelu delitve oblasti prek zakonodajnih, izvršnih in sodnih organov." Predlog nove Ustave oblast ljudstva izjemno realistično definira zgolj kot tisto, kar oblast ljudstva v sodobnih demokracijah v resnici je - akt volitev in nič več. Dejanska oblast je v rokah predstavnikov v parlamentu. To je dejstvo, saj tako kot ima posameznik pri drugemu posamezniku mejo in potrditev svoje svobode, tako ima tudi demokracija kot vladavina ljudstva svojo mejo in potrditev v odločitvi posameznika na volitvah, referendumu ali podobni obliki neposrednega izražanja volje državljanov. Poleg te osnovne pravice, da na neposreden način izražajo svojo voljo, imajo državljani v predlogu ustave zagotovljene tudi druge pravice in svoboščine. Ob tem velja poudariti, da so avtorji ustavnega predloga k problematiki človekovih pravic in svoboščin pristopili na primerjalno-pravni način. Upoštevali so namreč vse najpomembnejše mednarodne dokumente, ki kodificirajo spoštovanje človekovih pravic in svoboščin (Splošno deklaracijo o človekovih pravicah, Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic, Helsinško sklepno listino, ustavne rešitve teh vprašanj v sodobnih demokratičnih državah) in tako v razpravo ponudili dokument, ki ne zanemarja

nobene mednarodno sprejete in uveljavne norme s tega področja. Vendar pa razprava o predlogu ustave kljub temu ne more mimo določenih dilem, ki se pojavljajo v zvezi z varovanjem človekovih pravic in svoboščin, saj so nekateri predlagani členi, ki urejajo to snov, vprašljivi.

Tako je nedvomno eno od najpomembnejših vprašanj ustavne debate, kdaj in pod katerimi pogoji se lahko pravice in svoboščine državljanov omejijo. Tako v 15. členu predloga ustave (začasna omejitev in razveljavitev pravic) lahko preberemo: "S to ustavo določene pravice je izjemoma dopustno začasno razveljaviti ali omejiti, kadar izjemna in splošna nevarnost ogroža obstoj države. Sklep o taki nevarnosti in zaradi nje uvedeni začasni razveljavitvi ali omejitvi pravic mora sprejeti in objaviti državni zbor Republike Slovenije. Pravice se smejo razveljaviti ali omejiti le za čas trajanja take nevarnosti, vendar strogo v obsegu, ki ga tako stanje zahteva, in to tako, da sprejeti ukrepi nimajo za posledico zapostavljanja, ki bi temeljilo le na rasi, narodnostni pripadnosti, spolu, jeziku, veri (variantni dodatek: političnem prepričanju) ali družbenemu položaju." Določbe 15. člena predloga ustave pa ne dopuščajo nobenega začasnega razveljavljanja ali omejevanja pravic, določenih v 16. (nedotakljivost človekovega življenja in prepoved smrtne kazni), 19. (varstvo človekove osebnosti in dostojanstva v postopkih pred državnimi organi), 28. (načelo zakonitosti v kazenskem pravu in prepoved povratne moči zakona), 29. (pravna jamstva kazenskih postopkov), 32. (prepoved mučenja) in 41. členu (svoboda vesti).

V členih 33. (svoboda gibanja), 37. (pravica pisemske tajnosti),

39. (svoboda izražanja) in 42. (pravica do zbiranja in združevanja) pa je eksplicitno zapisano, da je te svoboščine in pravice mogoče omejiti "zaradi zavarovanja nacionalne varnosti, javnega reda ali zdravja ter javne morale", če to "zahtevajo interesi nacionalne in javne varnosti", če je to "neizogibno potrebno za varnost države". Te omejitve so v skladu z 29.

členom.

Splošne deklaracije človekovih pravic, ki dovoljuje omejitve izvajanja zakonitih pravic in svoboščin, katerih namen je "zavarovati obvezno priznanje in spoštovanje pravic in svoboščin drugih ter izpolnjevanje pravičnih zahtev morale, javnega reda in splošne blaginje v družbi." Razlaga razlogov, zaradi katerih se lahko omejijo človekove pravice, pa ni povsem enotna, ker se mednarodna merila in standardi na področju pravic človeka in državljana razlikujejo od tistih, ki jih priznavajo posamezne države. Ko govorimo o "zavarovanju nacionalne varnosti, javnega reda ali zdravja ter javne morale", o "interesih nacionalne in javne varnosti" in o "zavarovanju varnosti države", lahko upravičeno domnevamo, da ima takšna, površna opredelitev razlogov, ki dajejo državi pravico suspenza pravic, določen namen. Njihova ohlapnost in širina omogočata povsem arbitrarno odločanje o tem, kaj in kdo ogroža državno varnost, nacionalni interes, javno moralo itd. Pri tem avtorji predloga ustave v razlagi poudarjajo, da so vse možnosti za suspenz ustavnih pravic in svoboščin predlagane v skladu z mednarodno sprejetimi standardi, ki predpisujejo tako postopkovne kot vsebinske omejitve razveljavitve pravic. S tem naj bi bila odpravljena doslej veljavna ustavna klavzula, ki je dajala državi splošno pooblastilo, da omeji določene človekove pravice, kar ni popolnoma res, saj ima država takšno splošno pooblastilo tudi po predlogu nove ustave, in sicer na temelju 15. člena. Sedanji predlog rešitve tega problema je bolj sprejemljiv zgolj zaradi tega, ker dodatno eksplicitno navaja, katere pravice se lahko omejijo in pod kakšnimi kriteriji. Vendar pa še vedno posega na področja, ki jih s stališča pravic človeka in državljana ni mogoče omejevati, tudi z ustavnimi zakoni ne. Eno takšnih področij je svoboda izražanja, ki jo, kot smo že omenili, ureja in nakazuje možnosti omejevanja 39. člen predloga. Svoboda izražanja je tisto področje človekovih pravic in svoboščin, ki ga ni mogoče omejevati "zaradi zavarovanja nacionalne varnosti, javnega reda ali zdravja ter javne morale". Vsebina 39. člena predloga ustave neposredno nudi možnosti za

sprejemanje zakonodaje, ki bi po svoji vsebini spominjala na zloglasni 133. člen kazenskega zakonika SFRJ. V demokratični državi mora namreč posamezniku pripadati pravica, da sodeluje tako v "demokratičnem procesu", kot tudi **nasproti** "demokratičnemu procesu". Brez slednjega bi lahko nastal vtis, da je v demokraciji posameznik popolnoma in povsem član demokratičnega kolektiva, t.j., da je posameznik reduciran na kolektiv, kar pa ni smisel demokratičnih, temveč totalitarnih oblik vladavine. Svoboda izražanja misli, svoboda govora in javnega nastopanja, svoboda tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja so prav tiste pravice in svoboščine, ki državljanom omogočajo, da delujejo "proti demokratičnemu procesu", natančneje, proti državi.

Z vidika varovanja človekovih pravic in svoboščin je sporna tudi preambula v ustavo zaradi določila o svetosti življenja, ne sicer zato, ker izraža filozofsko stališče določene filozofske šole, temveč zato, ker je njena vsebina tako splošna, da je nemogoče pravno določiti njen pomen. Kot taka gotovo ne sodi v ustavo, saj mora le-ta kot najvišji politični akt države temeljiti na konsenzu o rešitvi ključnih vprašanj, ki so zgodovinsko delila družbo, kot najvišji pravni akt pa se mora odlikovati z jasnostjo, preciznostjo in nedvoumnostjo. Predlagana preambula pa ne zadovoljuje ne prvega ne drugega kriterija. Nasprotno, njeno striktno tolmačenje omogoča celo sprejetje restriktivne zakonodaje na področju dosedaj zajamčene pravice do svobodnega odločanja o rojstvu svojega otroka. Nasprotniki splava v Združenih državah Amerike se v svojih kampanjah sklicujejo prav na svetost življenja (sanctity of life). Za sveta smatrajo tudi življenja še nerojenih otrok, ki si prav zato po njihovem mnenju zaslužijo zakonsko zaščito - zaščito pravice do življenja.

Vendar pa je ameriško vrhovno sodišče leta 1973 odločilo, da tako interpretacijo zavrne. Po mnenju vrhovnega sodišča ustavne garancije osebne svobode posameznikov, ki jih zagotavljata peti in štirinajsti ustavni amandma, vključujejo tudi pravico žensk, da odločajo o rojstvu spočetega otroka. Omenjena amandmaja

resda zagotavljata "življenje, svobodo in varnost" vsem osebam, vendar pa to ne vključuje zaščite "življenja" fetusa, ker ustavni pojem "oseba" ne vključuje nerojenih otrok.

Splav je tudi pri nas občutljiva tematika, okoli katere se bo težko dosegel kompromis, saj argumenti zanj ("pro-choice") in proti njemu ("pro-life") zadevajo v temeljne moralne in religiozne principe. Kot smo videli, predlagana preambula omogoča različne razlage pravice do splava, vendar pa bi omejevanje te pravice omogočala tudi preambula, ki bi "svetost življenja" nadomestila s pomensko jasnejšim izrazom "nedotakljivost človekovega življenja". To govori v prid temu, da se je v preambuli zaradi nejasnosti in dvoumnosti potrebno odreči vsem atributom, povezanim z življenjem.

Predpostavimo, da bo predlog nove slovenske ustave s takšnimi ali drugačnimi popravki sprejet z večinsko odločitvijo na referendumu in da bo večini državljanov in prebivalcev Republike Slovenije nova ustava nudila sprejemljive in pravične rešitve. Obenem predpostavimo, da bodo z novo ustavo sprejete tudi določene rešitve, ki bodo za manjšino državljanov nesprejemljive (npr. neenakopravnost isto spolno usmerjenih državljanov). V tem primeru bomo priče nasilju večine nad manjšino. Večina in manjšina sta pri tem zgolj pravni konstrukciji, ki omogočata sprejemanje zakonov. Ob tem naj opozorim na mnenje znanega liberalnega misleca, da je "nasilje je enako škodljivo ali še bolj škodljivo, če se uporablja v skladu z javnim mnenjem, kot če se uporablja v nasprotju z javnim mnenjem." (J.S. Mill, 1988: 123) To je tudi argument proti predlogu, da se ustava sprejme na referendumu, in sicer ravno zato, ker je tiranija javnega mnenja takšna, da preprečuje ekscentričnost. Ekscentričnost pa je za Milla sorazmerna številu genijev, duhovni moči in moralni hrabrosti družbe in je zaželjena, saj pomeni orožje pred tako tiranijo. (J.S. Mill, 1988:159)

Stanislav C. Vidovič

Literatura

- Čavoški, Kosta (1981) *Mogućnosti slobode u demokratiji*. IIC, Beograd.
- Mill, J. Stuart (1988) *Izabrani politički spisi*. Informator, Zagreb.
- Perenič, Anton (1988) *Zgodovinski razvoj človekovih pravic*. V: Jambreč, Perenič, Uršič (1988) *Varstvo človekovih pravic*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Rousseau, J. Jacques (1978) *Društveni ugovor*. Školska knjiga, Zagreb.
- Weber, Max (1985) *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. J.B. Mohr, Tubingen.